

Henryk Witczak

Źródła do dziejów parafii obecnej diecezji włocławskiej wcześniej należących do archidiecezji gnieźnieńskiej znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku : na przykładzie parafii Dobra

Studia Włocławskie 16, 450-466

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. HENRYK WITCZAK

**ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW PARAFII
OBECNEJ DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
WCZEŚNIEJ NALEŻĄCYCH
DO ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ
znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku
na przykładzie parafii Dobra¹**

Człowiek potrzebuje tego, co jest jego, z czym się identyfikuje, gdzie mieszka on i jego najbliżsi. To szczególne dla niego miejsce, często nazywane „małą ojczyzną”. W ostatnich latach pojęcie to zrobiło wielką karierę, gdyż wywołuje olbrzymią aktywność społeczną, oprócz bowiem działań o charakterze społecznym, gospodarczym, doprowadziło także do działania w kierunku poznania owej „małej ojczyzny”. Stąd podejmowana przez wielu ludzi kwerenda w archiwach państwowych i kościelnych w celu pozyskania materiału źródłowego do dziejów własnego miasta czy parafii.

Oprócz pasjonatów, którzy podejmują te działania amatorsko, pojawia się coraz większa liczba tych, którzy w sposób profesjonalny, przy wykorzystaniu aparatu naukowego, podejmują pracę w tym kierunku. W diecezji włocławskiej, po drugiej wojnie światowej, swoiste podwaliny pod tego typu prace przygotował ks. Stanisław Librowski, który opisał wizytacje arcybiskupów gnieźnieńskich i wydał ich opis w „Archiwach, Bibliotekach i Muzeach Kościelnych”, pod tytułem *Repertorium akt wizytacyjnych...*². Natomiast ks. Witold Kujawski podjął działania w kierunku

KS. HENRYK WITCZAK – dr teologii, studia specjalistyczne z zakresu historii Kościoła, dyrektor Studium Teologii w Koninie.

¹ Artykuł został przedstawiony na spotkaniu Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w dniu 12 czerwca 2013 r.

² Dla naszych potrzeb przytoczona została tylko część tej pracy dotycząca zasobów włocławskich. Zob. S. Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archi-*

opublikowania materiałów źródłowych diecezji kujawsko-kaliskiej³. Wykorzystując te prace, duchowni naszej diecezji podejmowali działania w kierunku przygotowania monografii poszczególnych parafii, wymienię tu księży: Witolda Kujawskiego, Wojciecha Frączaka i Kazimierza Rulkę, a także Mariusza Budkiewicza. Również autor niniejszego przedłożenia podjął prace nad dziejami kilku parafii.

Celem niniejszego opracowania będzie przedstawienie materiałów źródłowych dla dziejów parafii, które najpierw należały do archidiecezji gnieźnieńskiej, później diecezji kujawsko-kaliskiej, a obecnie znajdują się w diecezji włocławskiej. Rozważania teoretyczne zostaną zilustrowane konkretnymi dokumentami wykorzystanymi do pisania monografii parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej⁴.

Przedłożenie zostanie przeprowadzone w ten sposób, że najpierw przypomnimy dzieje diecezji włocławskiej, ukazując poszczególne jej fazy istnienia, aby na tym tle ukazać interesujący nas teren (1). W kolejnym punkcie ukazane zostaną źródła, które pomogą w opracowaniu monografii parafii tam się znajdujących, a przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku (2). Wreszcie na przykładzie parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej przyjrzymy się konkretnym dokumentom (3).

1. Dzieje diecezji włocławskiej⁵ i interesujący nas teren

1.1. Początki

Tradycja historyczna diecezji włocławskiej początek jej istnienia łączy z powstałą w roku 1000 diecezją w Kołobrzegu obejmującą swoim działaniem tereny północno-wschodnie państwa piastowskiego. Żywot

diecezji gnieźnieńskiej, cz. 1 – *Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, z. 1 – *Sygnatury 1–20: Akta z lat 1602–1755*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościele” (ABMK), 28(1974); z. 2 – *Sygnatury 21–66: Akta z lat 1755–1766*, ABMK, 29(1974); z. 3 – *Sygnatury 67–89: Akta z lat 1775 – 1792*, ABMK, 30(1975); z. 4 – *Sygnatury 90 – 144: Akta z lat 1797–1815*, ABMK, 31(1975); cz. 4 – *Indeks geograficzno-historyczny*, z. 1 – Indeks do cz. 1 [zasób włocławski], ABMK, t. 37(1978).

³ W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska, opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 375–643.

⁴ H. Witczak, *Z dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej* [praca w przygotowaniu do druku].

⁵ Umownie tak nazywamy diecezję niezależnie od faktycznej nazwy, której stolica była we Włocławku.

tej jednostki organizacyjnej Kościoła katolickiego na ziemiach polskich był jednak stosunkowo krótki, bowiem już między rokiem 1007 a 1013 diecezja ta przestała istnieć.

Ponieważ znaczenie tych terenów dla państwa było duże, a do zadań biskupa oprócz ich ewangelizacji, należała również działalność państwowotwórcza, zapewne krótko po jej upadku podjęto działania, aby biskupa dla tych terenów osadzić nieco bliżej centrum władzy państwowej, czyli na Kujawach. Pojawienie się władzy diecezjalnej na tym terenie nastąpiło albo jeszcze w czasie panowania Bolesława Chrobrego, albo Mieszka II, ale zapewne przed rokiem 1027. Siedzibą tej diecezji była Kruszwica.

Jej upadek nastąpił najprawdopodobniej w końcu XI wieku. Bowiem na skutek walk między Władysławem Hermanem a jego synem Zbigniewem Kruszwica została zniszczona, a diecezję przeniesiono do sąsiedniego Włocławka. Istnieje domniemanie, że miał to być akt zemsty księcia, który nie chciał odbudować zniszczonego miasta i instytucji tam się znajdujących. Początkowo więc biskup kruszwicki rezydował we Włocławku.

1.2. Diecezja kujawsko-pomorska

Dopiero gdy do państwa Polan przybył legat papieski Idzi z Tuskulum, przebywający na naszych ziemiach w latach 1123–1125, a więc w czasie panowania Bolesława Krzywoustego, powstała diecezja już z nazwą włocławska. Znana jest ona jednak dopiero z bulli papieskiej Eugeniusza III, z roku 1148, wystawionej dla biskupa Wenera.

Powstała wtedy diecezja obejmowała swym zasięgiem Kujawy z Kruszwicą i Inowrocławiem, dalej ciągnęła się wzdłuż lewego brzegu Wisły, aż po Bałtyk, obejmując Gdańsk i Lębork. Diecezja ta była nazywana kujawską i pomorską lub kujawsko-pomorską. W końcowym okresie jej istnienia, tj. w roku 1818, należały do niej archidiakonaty kujawski albo włocławski, z dekanatami: brzeskim, bobrownickim, izbickim, kowalskim, nieszawskim, radziejowskim, służewskim oraz wolborskim. Ponadto archidiakonaty kruszwicki z dekanatami: kruszwickim, inowrocławskim, gniewkowskim i fordońskim. A także znany z roku 1816 archidiakonaty pomorski z dekanatami: gdańskim, tczewskim, gniewskim, nowskim, starogardzkim, puckim, mirachowskim, lęborsko-bytowskim i świeckim⁶.

Burzliwe dzieje Rzeczypospolitej w II połowie XVIII wieku doprowadziły do kolejnych rozbiorów ziem polskich w latach 1772, 1793 i 1795.

⁶ W. Kujawski, *Zarys dziejów diecezji włocławskiej*, w: *Diecezja włocławska 2000*, s. 29.

Skutkiem ostatniego z nich było zniknięcie naszego kraju z mapy Europy. Na te wydarzenia nałożyły się jeszcze kwestie związane z wojnami napoleońskim, które poparli nasi rodacy, licząc, że to zapewni im niepodległość. Niestety po upadku Napoleona Polacy nie należeli do koalicji zwycięzców. Dlatego też obradujący w roku 1815 Kongres w Wiedniu doprowadził do zatwierdzenia rozbiorów Polski i potwierdził, że poszczególne części Polski weszły w skład innych państw. Postanowienia tegoż Kongresu stały się podstawą do reorganizacji granic diecezji na terenie zaboru rosyjskiego i pruskiego.

1.3. Diecezja kujawsko-kaliska

Dokonano tego bullą *Ex imposita nobis*, która została ogłoszona 30 VI 1818 r.⁷, a jej zarządzenia dotyczyły terenu Królestwa Polskiego. Na mocy tychże, odłączono 284 parafie z archidiecezji gnieźnieńskiej⁸ i włączono je do diecezji włocławskiej czyli kaliskiej, jak ją nazywała bulla, a dla której z czasem przyjęła się nazwa diecezja kujawsko-kaliska⁹. Na 390 parafii w diecezji kujawsko-kaliskiej 272¹⁰ wcześniej należały do archidiecezji gnieźnieńskiej¹¹. Na podstawie danych z roku 1825 stwierdzamy, że do diecezji należał oficjałat w ł o c ł a w s k i, z dekanatami: brzeskim, kowalskim, nieszawskim i radziejowskim. Ponadto z archidiecezji gnieźnieńskiej weszły archidiakonaty: k a l i s k i z dekanatami – kaliskim, stawskim, stawiszyńskim, uniejowskim, konińskim, kolskim, słupeckim, sompoleńskim, sieradzkim, lutomińskim, szadkowskim i wieruszowskim; p i o t r k o w s k i z dekanatami: piotrkowskim, tuszyńskim, radomszczańskim, brzeźnickim, częstochowskim, krzepickim i wieluńskim¹².

Co prawda, następne reorganizacje granic diecezjalnych, które dokonały się na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości, doprowadziły

⁷ W. Wójcik, *Ex imposita nobis*, w: *Encyklopedia katolicka* (EK), t. 4, Lublin 1995, k. 1461–1462.

⁸ B. Kumor, *Gnieźnieńska archidiecezja – Organizacja terytorialna*, w: EK, t. 5, Lublin 1989, k. 1180.

⁹ W. Kujawski, *Diecezja włocławska i jej granice w dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: *Jan Paweł II apostoł prawdy*, red. J. Kędzierski, Włocławek 2005, s. 197.

¹⁰ Różnica wynika z różnego obliczania: bo według jednego autora będzie to liczba kościołów, a innego liczba faktyczna parafii.

¹¹ W. Kujawski, *Historia diecezji włocławskiej*, w: „Rocznik Diecezji Włocławskiej” 2011, Włocławek 2011, s. 48n.

¹² Tenże, *Zarys dziejów diecezji włocławskiej*, w: *Diecezja włocławska 2000*, dz. cyt., s. 29–30.

ponownie do zmniejszenia terenu diecezji wrocławskiej. Kolejne więc zmiany wywołało powstanie diecezji łódzkiej w roku 1920¹³, a następnie regulacja granic w Rzeczypospolitej, która dokonała się na mocy bulli *Vixdum Poloniae unitas* z 4 IV 1925 r.¹⁴ i w jej konsekwencji powstanie diecezji częstochowskiej w roku 1925¹⁵.

1.4. Diecezja wrocławska

Na mocy również tejże bulli, w roku 1925 powstała diecezja wrocławska. Niestety to nie koniec działań, które powodowały, że teren diecezji ulegał zmniejszeniu, gdyż w roku 1992 na mocy bulli Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* powstała diecezja kaliska, która otrzymała sześć dekanatów z Wrocławka¹⁶. Ostatnia, jak do tej pory, reorganizacja granic diecezji wrocławskiej dokonała się w roku 2004, gdy odłączono z jej terenu cztery dekanaty i włączono je do archidiecezji gnieźnieńskiej¹⁷.

Diecezja wrocławska ma obecnie 33 dekanaty i 232 parafie. W skład diecezji wchodzi więc następujące dekanaty: wrocławski I i II, aleksandrowski, bądkowski, brzeski, chodecki, czernikowski, dobrski, izbicki, kłodawski, kolski I i II, koniński I, II i III, kowalski, lipnowski, lubicki, lubraniecki, niezawski, piotrkowski, radziejowski, sieradzki I i II, sompoleński, szadkowski, szpetalski, ślesiański, tulizkowski, turecki, uniejowski, warcki i zduńskowolski¹⁸.

1.5. Interesujący nas teren

Gdy przyjrzymy się mapie obecnej diecezji i porównamy ją z zapisami *Liber beneficiorum*, który zawiera wykaz parafii archidiecezji gnieźnień-

¹³ Do diecezji łódzkiej przeszły dekanaty: bełchatowski, piotrkowski, tuszyński, łaski, pabianicki, widawski i z dekanatu uniejowskiego parafie w Bałdrzychowie i Wartkowicach. Razem 50 parafii. W. Kujawski, *Historia diecezji wrocławskiej*, art. cyt., s. 53n.

¹⁴ Tenże, *Diecezja wrocławska i jej granice w dokumentach Stolicy Apostolskiej*, art. cyt., s. 198.

¹⁵ Do diecezji częstochowskiej oddano dekanaty: częstochowski, kłobucki, mstowski, brzeźnicki, gidelski, radomskowski, gorzkowicki, bolesławiecki, praskowski, wieluński, wierzowski oraz parafie Grzymalina Wola z dekanatu bełchatowskiego. Razem 123 parafie. W. Kujawski, *Historia diecezji wrocławskiej*, art. cyt., s. 53.

¹⁶ Były to dekanaty: kaliski I, kaliski II, błaszkowski, koźminkowski, stawiszynski i zloczewski. Obejmowały 56 parafii. W. Kujawski, *Historia diecezji wrocławskiej*, art. cyt., s. 54.

¹⁷ Dotyczy to dekanatów: golińskiego (bez parafii Kazimierz Biskupi), kleczewskiego, słupckiego i zagórowskiego. Razem daje to 27 parafii. W. Kujawski, *Historia diecezji wrocławskiej*, art. cyt., s. 54.

¹⁸ „Rocznik Diecezji Wrocławskiej” 2011, s. 119–124.

skiej, to parafie: Warzymowo (obecnie filia parafii Skulsk), Ostrowąż, Ślesin, Sompolno, Mąkolno, Babiak (należał wtedy do parafii w Mąkolnie), Dębno Królewskie, Bierzwienna i Kłodawa i teren na południe od nich należały do archidiecezji gnieźnieńskiej¹⁹.

Dziś sieć parafialna jest oczywiście bardziej rozbudowana²⁰ niż to było w początkach XVI wieku, niemniej jednak niniejsza praca może stać się pomocą do pisania monografii parafii położonych na południe od wyżej wskazanej linii. Dotyczy to więc parafii obecnie znajdujących się w dekanatach: ślesińskim, sompoleńskim, kłodawskim, konińskich I, II, III, kolskim I, II, tuliszowskim, tureckim, dobrskim, uniejowskim, warckim, szadkowskim, sieradzkim I, II i zduńskowolskim.

2. Źródła do dziejów tychże parafii znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku

Etapy dziejów diecezji, której siedzibą był Włocławek, prowadzą nas w sposób bardzo prosty do podziału archiwaliów potrzebnych do naszych celów. W Archiwum Diecezjalnym znajdują się następujące zespoły akt: Archiwum arcybiskupów gnieźnieńskich, Akta biskupów kujawsko-pomorskich, Akta kapituły katedralnej we Włocławku, Akta kapituł kolegiackich, Akta diecezji kujawsko-kaliskiej, Akta różne, Akta szkół, Akta diecezji włocławskiej, Akta zakonów. Dla naszych rozważań nie będą potrzebne materiały dotyczące diecezji kujawsko-pomorskiej, natomiast niezbędne będą archiwalia dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej, diecezji kujawsko-kaliskiej i diecezji włocławskiej.

2.1. Archiwalia archidiecezji gnieźnieńskiej

2.1.1. Pozyskanie

Pierwotnie akta wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej, jak się przypuszcza mogły obejmować nawet 1000 jednostek. Niestety, znaczna ich część przepadła bezpowrotnie²¹. Zachowane we Włocławku, archi-

¹⁹ Oczywiście dotyczy to czasu powstania *Liber beneficiorum*.

²⁰ Przykładem takiego rozwinięcia sieci parafialnej może być Konin. W *Liber beneficiorum* występuje w Koninie tylko jedna parafia, św. Bartłomieja z kościołem filialnym św. Piotra w Starym Mieście, i już poza miastem: Gosławice i Morzysław, czyli trzy parafie. Natomiast obecnie w Koninie mamy 11 parafii obejmujących ten sam teren.

²¹ Znaczna część uległa spaleni w Warszawie w czasie II wojny światowej. Zapewne wiele nierozpoznanych akt znajduje się w instytucjach kościelnych, a i właściciele prywatni posiadają pewnie jakąś ich część.

walia dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej pochodzą przede wszystkim z działań, które podjęto w latach 1821–1822, w ramach przekazywania aktów z archidiecezji do biskupstw położonych w Królestwie Polskim.

Pośrednikiem w tej akcji między Gniezmem a diecezjami Kongresówki był Konsystorz Generalny Kaliski, co pozwoliło naszej diecezji zyskać nieco więcej dokumentów. Miejscami, z których wydawano dokumenty, były Gniezno i Łowicz. W Gnieźnie nad akcją czuwał sufragan i oficjał Marcin Siemiński. Natomiast przedstawicielem Konsystorza Generalnego Kaliskiego do przejmowania akt z Gniezna był ks. Walenty Brodzki, proboszcz parafii Ciężen. W ramach swoich działań przewiózł on z Gniezna do Kalisza ponad 100 tomów, część z nich przekazano do Warszawy.

Archiwum Diecezjalne we Włocławku posiada przede wszystkim materiał archiwalny zebrany, jak już wyżej zauważono, w Kaliszu w latach 1821–1822 i częściowo w Wieluniu w roku 1827, który został przywieziony z Kalisza w latach 1885–1889, liczący wtedy 50 tomów. Ponadto znajduje się w nim kilkanaście rękopisów pozyskanych przez ks. Stanisława Chodyńskiego pod koniec XIX wieku i kilka zebrał ks. Librowski po roku 1949, z terenu diecezji. Wreszcie kilkanaście jednostek przybyło z okazji opracowania i przywracania aktom stanu pierwotnego. Razem więc we Włocławku znajduje się około 100 ksiąg gnieźnieńskich. Autor *Repertorium...*, w części poświęconej zbiorom włocławskim opisuje 144 wizytacje.

2.1.2. Rodzaje wizytacji

Z wiadomości ogólnych warto jeszcze kilka słów poświęcić rodzajom odbywanych wizytacji, które mogły być: generalnymi, archidiakońskimi i dziekańskimi. Wizytacje *g e n e r a l n e* posiadały moc władzy wynikającej z własnego urzędu, przeprowadzali je arcybiskupi do połowy XVI wieku, a później ich delegaci, którymi byli archidiakoni, a także inni duchowni. Ranga wizytacji nie pochodziła od wielkości zlustrowanego obszaru, lecz od powagi władzy wizytatora. Zawierały również dekry reformacyjne, które wystawiał sam wizytator generalny.

Wizytacje *a r c h i d i a k o ń s k i e* odbywali archidiakoni we własnych archidiakonatach oraz prepozyt kapituły wieluńskiej w terytorium wieluńskim, a także prepozyt-infułat łaski w parafiach archidiecezji inkorporowanych do beneficjów kolegiaty – wszyscy na mocy władzy wypływającej z ich urzędów, sprawowanej jednak zawsze w zastępstwie arcybiskupów. Wizytacje archidiakonów odbywane były co trzy lata, a także przed każdym synodem diecezjalnym. Wizytatorzy ci w zasa-

dzie nie mogli wydawać dekretów reformacyjnych, w tych przypadkach wystawiali je sami arcybiskupi. Polecali oni wpisywać te dekryty do akt swojej działalności albo w oddzielne księgi wizytacyjne, ale niestety wszystkie one zaginęły.

Trzecim rodzajem był wizytacje diekańskie, które mogły być zwykle przeprowadzane przez dziekanów w swoich dekanatach, na mocy prawa wynikającego z ich urzędu; powinny odbywać się co rok. Nie wymagały one wydawania dekretów reformacyjnych, ani ze strony wizytatorów, ani arcybiskupa. Były również wizytacje diekańskie – nadzwyczajne, przeprowadzane przez dziekanów na podległych sobie terytoriach, ale na szczególne polecenie ordynariusza. Głównym powodem ich przeprowadzania była chęć ze strony nowego ordynariusza poznania stanu powierzonej mu diecezji, aby na podstawie zebranych danych mógł w niedługim czasie zapowiedzieć lustrację generalną całej archidiecezji. Zarządzał ją jednak nie arcybiskup, lecz wikariusz kapitulny i zarazem administrator generalny archidiecezji. Dziekan przeprowadzający wizytację nadzwyczajną mógł wystawić dekret, z powodu czego górowała ona nad normalnymi wizytacjami archidiakońskimi.

Ponadto wizytacje dzielono na zewnętrzne i wewnętrzne. Zewnętrznymi były te, które zajmowały się całością spraw lustracyjnych instytucji kościelnych, niezależnie od tego w jakim stopniu wszystkie ich aspekty podległe były kontroli kanonicznej. Zatem do całości wizytacji rzeczowej, zewnętrznej należało uwzględnienie, chociaż pobieżne, także spraw duchowieństwa. Wewnętrznymi były te, które zajmowały się tylko sprawami personalnymi duchowieństwa, przedstawiając życie i pracę kapłańską.

2.1.3. Sposób opisywania

Ponieważ znaczną pomocą w korzystaniu z akt wizytacyjnych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej było *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*²², dlatego też poniżej przybliżymy schemat opisywania każdej z wizytacji zamieszczonej w tymże repertorium.

²² Dla naszych celów przytoczona została tylko część tej pracy dotycząca zasobów wrocławskich. Zob. S. Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 1 – *akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Wrocławku*, z. 1 – *Sygnatury 1–20: Akta z lat 1602–1755*, ABMK, 28(1974); z. 2 – *Sygnatury 21–66: Akta z lat 1755–1766*, ABMK, 29(1974); z. 3 – *Sygnatury 67–89: Akta z lat 1775–1792*, ABMK, 30(1975); z. 4 – *Sygnatury 90–144: Akta z lat 1797–1815*, ABMK, 31(1975); cz. 4 – *Indeks geograficzno-historyczny*, z. 1 – *Indeks do cz. 1 [zasób wrocławski]*, ABMK, t. 37(1978).

Praca omawia każdą wizytację stosując dwie grupy objaśnień: A – dotyczące opisu akt (księgi) i B – odnoszące się do zawartości treściowej (treść wizytacji).

Zacznijmy więc od objaśnień znajdujących się w grupie A. Objasnienia te składają się z 6 punktów: sygnatura aktualna, tytuł oryginalny lub nadany, daty krańcowe, opis zewnętrzny, sygnatury dawne, uwagi.

Sygnatura aktualna utworzona z początkowych liter nazwy zespołu, a więc: AAG (Archiwum Arcybiskupów Gnieźnieńskich), z pierwszej sylaby istotnego słowa tytułu serii tegoż zespołu – Wiz. (Akta wizytacyjne) oraz kolejnych cyfr arabskich. Np. AAG. Wiz. 1.

Tytuł oryginalny lub tytuł nadany. Tytuły oryginalne oraz dawno już nadane aktom, chociaż te ostatnie zdarzają się bardzo rzadko. Dobrym tytułem był bowiem ten, który przynajmniej w sposób dostateczny odpowiada treści księgi. Nie skracano również w repertorium tytułów, tylko podawano je w całości, zachowując zarówno wyrażenia, zwroty jak i pisownię. Wyjątek stanowi pisownia wielkich i małych liter dostosowana do zasad współczesnych. Jeżeli akta wizytacyjne nie posiadają tytułów oryginalnych lub dawniej im nadanych, albo jedno i drugie były nieodpowiednie, wówczas otrzymywały nowy tytuł.

Daty krańcowe księgi, którymi są lata pierwszej i ostatniej czynności i zarazem dokumentacji wizytacyjnej, a nie lata dawnych dokumentów w nią wpisanych. Ponadto wchodzi tu w rachubę pełen rok, a nie miesiąc czy dzień, które w aktach występują, a które są honorowane w zawartości B poszczególnych pozycji wizytacyjnych. Jeżeli wizytacja została przeprowadzona w ciągu roku, to pojawia się tylko jeden rok.

Opis zewnętrzny, a dokładniej właściwy opis zewnętrzny poszczególnych akt wizytacyjnych był rozbudowany i składał się przynajmniej z czterech, częściowo złożonych podelementów. Pierwszą była informacja o języku sporządzenia poszczególnych dokumentów. W starszych zazwyczaj jest to łacina, choć w inwentarzach zakrystii i gospodarczych język polski; późniejsze wizytacje po połowie XVIII wieku pisane są w języku polskim. Drugi element – to format księgi wizytacyjnej. Dawniej w większości *in folio*. Rozróżniano jednak foliały zwykłe i większe, tzw. królewskie (*in folio maior*), które miały zastosowanie w kancelariach kościelnych, najczęściej w XVIII wieku. Trzecim elementem było określenie objętości księgi, wyrażone w stronach lub w kartach. Zawsze było rzeczą pożądaną, aby akta były paginowane czyli stronicowane, a nie foliowane czyli kartowane i to czarnym tuszem, najlepiej w środku górnych margi-

nesów ksiąg. Czwarty to wiadomość o oprawie i stanie zachowania akt wizytacyjnych oraz rzeczach z nimi związanych.

Sygnatury dawne, a raczej dawniejsze niż aktualne, poprzednie akt wizytacyjnych. Wchodzą tu w rachubę dwie sygnatury: starsza – Konsystorza Generalnego Kaliskiego z roku 1857 (skrót: odpowiedni numer, spis 1857, Kons. Kal.) i nowsza – wykonana przez ks. Stanisława Chodyńskiego z roku 1918 (skrót: odpowiednia cyfra inw. 1918, Chodyński). Podane zostały przy każdej księdze zaczynając od sygnatury nowszej, ażeby czytelnik miał świeższy i pełniejszy kontakt z ostatnim inwentarzem. Sygnatura Chodyńskiego została wzięta z jego rękopiśmiennego inwentarza Archiwum Kapituły Włocławskiej (przechowującego), przygotowywanego przez dłuższy czas i nieukończonego w roku 1918.

Uwagi – w tym punkcie wpisuje się wiadomości nie objęte pięcioma poprzednimi punktami. Były one charakteru archiwalnego, prawno-historycznego i bibliograficznego. Wśród wiadomości tu zawartych znajdują się: określenia rangi wizytacji, charakter i wygląd archiwaliów, ocena wykonania księgi i wskazanie notariusza, informacje o formie odbywania wizytacji, szczegóły datacji, układ akt, charakterystyka istotnej treści.

Przejdźmy do objaśnień w grupie B. Obejmuje ona zakres informacji treściowej. Co do rozmiarów owych informacji autor kierował się zasadą złotego środka, choć nie zawsze się to udawało. Opis starano się czynić własnymi słowami. Zasadnicza informacja treściowa podawana była jednostkami parafialnymi – idąc następnie dekanatem w wizytacji jednego dekanatu, a dekanatami – w aktach wizytacyjnych większego terytorium, obejmującego kilka dekanatów (archidiakonatu, oficjałatu).

Z kolei w obrębie jednej parafii występują trzy istotne elementy składowe: – miejscowość parafialna, numerowana cyframi arabskimi; dekanaty jeżeli jest ich więcej w księdze (na większym terytorium) posiadają numerację rzymską; – kościół parafialny, który pojawia się z reguły w punkcie pierwszym, następnie beneficja proste, inne kościoły i kaplice, położone na terenie; – informacje szczegółowe, związane z parafią, kościołami i kaplicami.

Na zasadzie opisu jednej parafii utworzono alfabetyczny indeks geograficzno-historyczny poszczególnych parafii z dodaniem jeszcze stron z repertorium, na których dana parafia występuje²³.

²³ S. Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 4 – *Indeks geograficzno-historyczny*, z. 1 – *Indeks do cz. 1* [zasób włocławski], ABMK, t. 37(1978).

2.2. Archiwalia diecezji kujawsko-kaliskiej

2.2.1. Pozyskanie

Następnym zbiorem źródeł są te związane z diecezją kujawsko-kaliską. Na skutek wprowadzenia zarządzeń wynikających z bulli *Ex imposita nobis* Kalisz stał się miejscem rezydencji biskupów i został siedzibą najważniejszego urzędu, a mianowicie Konsystorza Generalnego Kaliskiego, któremu podlegała cała diecezja. Z tego też powodu powstał tam duży zespół akt. Co prawda na skutek decyzji bpa Bereśniewicza, po roku 1885 nastąpiło przeniesienie pewnej ilości akt do Włocławka, to jednak znaczna część pozostała w Kaliszu, co stało się przyczyną ich ocalenia, gdyż przywiezione do Włocławka w znacznej części zostały strawione pożarem w roku 1920. Dlatego też nadano tym dokumentom podtytuł „zasób kaliski”, w przeciwieństwie do tych, które znajdowały się w roku 1920 we Włocławku, a które nazwano zasobem włocławskim. Przygotowując wykaz tych akt, tam gdzie był nadany tytuł oryginalny, często łaciński, takim pozostawał. Częściej jednak trzeba było nadać nowy tytuł, który w części przynajmniej oddawał zawartość księgi, czy poszytu. Treść jednak poszczególnych elementów była tak różnorodna, że aby oddać ich zawartość, należałoby każdej poświęcić wiele miejsca na opis. Oprawiano bowiem luźne nieraz karty, nie biorąc pod uwagę treści, a nawet chronologii. Bez wątpienia uchroniło to zasób przed zniszczeniem, bowiem łatwiej przechowywać oprawną księgę, aniżeli luźne karty. Korzystanie jednak z tych oprawnych ksiąg zostało utrudnione, a nieraz na miejscu zszycia odczytanie wszystkiego stało się wręcz niemożliwe. Mało realne jest przepracowanie tych 150 poszytów i ułożenie według treści i chronologii. Sama treść jest bardzo bogata w szczegóły i dotyczy tylu zagadnień, miejscowości i osób, że zespół ten należałoby w przyszłości opracować, sporządzając dokładne repertorium. Łączyłoby się to ze sporządzeniem indeksów, czy spisów poszczególnych jednostek.

2.2.2. Zespoły akt

W ramach akt diecezji kujawsko-kaliskiej wyróżniamy następujące zespoły: Akta Konsystorza Generalnego Kaliskiego I (zasób kaliski), Akta Konsystorza Generalnego Kaliskiego II (zasób włocławski), Akta Konsystorza Generalnego Włocławskiego (w tym personalne), Akta wizytacji biskupów kujawsko-kaliskich, Akta różne I, Akta szkół, Akta diecezji

włocławskiej w nim m.in. seria Akta parafii, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Akta zakonów²⁴.

Dla naszych celów przyjrzymy się tylko niektórym zespołom, które są częściej wykorzystywane w pisanych monografiach. Będą to: akta wizytacji biskupów kujawsko-kaliskich, akta parafii i akta personalne.

Akta wizytacji biskupów kujawsko-kaliskich w swoim zasobie zawierają wizytacje kanoniczne z okresu 1818–1925. Niewielka objętość zasobu wynika z pożaru w roku 1920. Tymczasem w badaniach dziejów parafii prawie że najbardziej przydatne i najczęściej poszukiwane są protokoły wizytacyjne. Niestety zachowało się ich stosunkowo niewiele i to przeważnie przeprowadzanych przez dziekanów. Seria ta ma opracowane repertorium, celem zorientowania przyszłego kwerendzisty o zawartości tych ksiąg. W zasobie tych akt znajduje się 25 wizytacji, w większości dekanalnych. Akta te oznaczone zostały następującą sygnaturą: ABKKal. Wiz. nr...

Na akta parafii skład się zbiór wszelkich dokumentów dotyczących parafii w tym okresie. Znajdują się w nim dokumenty samoistne takie, jak: protokoły wizytacyjne, protokoły zdawczo-odbiorcze parafii, korespondencja prowadzona przez proboszcza z instytucjami kościelnymi i osobami prywatnymi. Dokumenty znajdujące się w jednej oprawie nie są ułożone ani chronologicznie, ani tematycznie. Brak również paginacji, a ponieważ dokumenty są luźno włożone, każdy ich przegląd może prowadzić do zmiany układu stron. Dlatego należałoby stosować numerację stron według poszczególnych dokumentów. Stosowana sygnatura: A. par.... (nazwa), nr...(tomu).

W Aktach Konsystorza Generalnego Włocławskiego znajdują się akta personalne, w których zawarta jest dokumentacja 657 kapłanów pracujących w tym czasie w diecezji. Wśród nich znajdują się również i dokumenty dotyczące kapłanów pracujących w Dobrej. Akta oznaczono sygnaturą: AKGWłocł. pers., nr... nazwisko....

2.3. Archiwalia diecezji włocławskiej

2.3.1. Powstanie

Z okresem diecezji włocławskiej związane są materiały źródłowe, które ks. W. Kujawski²⁵ wykazał jako zespół – Akta diecezji wło-

²⁴ Tekst oparty na: W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska...*, dz. cyt., s. 375–643.

²⁵ Tamże, s. 455–456.

cławskiej. Tenże autor w „Dodatku źródłoznawczym I” informuje, że podstawą takiego umieszczenia był fakt, iż początkowe materiały w tym zespole pochodzą jeszcze z roku 1918, a więc z okresu istnienia diecezji kujawsko-kaliskiej. Nowa diecezja z urzędową nazwą „diecezja wrocławska” podjęła działalność już z zreformowanymi przez nowy Kodeks prawa kanonicznego urzędami centralnymi, a mianowicie z kurią diecezjalną dla spraw administracyjnych i sądem kościelnym dla spraw sądowych. Stąd dwa zasadnicze zespoły akt: Akta Kurii Diecezjalnej Wrocławskiej i Sądu Kościelnego Diecezji Wrocławskiej.

2.3.2. Serie akt

Akta Kurii Diecezjalnej Wrocławskiej posiadają następujące serie: ogólne, akta parafialne, zakony, akta personalne. Nas w tym opracowaniu interesują akta parafialne i akta personalne. Część pierwszą tych akt stanowią materiały z okresu międzywojennego. Akta parafialne posiadają sygnaturę: AKDWł. par.... (podany numer parafii), natomiast akta personalne oznaczone zostały: AKDWł. pers. nr... (numer akt osobowych).

3. Źródła do dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej

Wyżej zostały przedstawione materiały źródłowe, które mogą być wykorzystane przy opracowywaniu monografii parafii dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej, a które obecnie znajdują się na terenie diecezji wrocławskiej. W tym punkcie wskażemy konkretne dokumenty, które należy poznać w celu opisanie dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej.

3.1. Akta gnieźnieńskie

Z wizytacji gnieźnieńskich opisujących interesującą nas parafię, należy zauważyć następujące wizytacje²⁶: AAG. Wiz. 5; AAG. Wiz. 8; AAG. Wiz. 9; AAG. Wiz. 13; AAG. Wiz. 49; AAG. Wiz. 59; AAG. Wiz. 72; AAG. Wiz. 89; AAG. Wiz. 113; AAG. Wiz. 117; AAG. Wiz. 137. Poniżej omówimy poszczególne wizytacje.

Wizytacja AAG. Wiz. 5 była wizytacją archidiakońską, dokonaną przez archidiakona uniejowskiego ks. Łukasza Wilkostowskiego, ówczesnego

²⁶ Podaję tylko sygnatury wizytacji, pełne tytuły zamieszczono w aneksie I. Tytuły te zostały zaczerpnięte od S. Librowskiego z *Repertorium...*

proboszcza konińskiego, a odbytą w latach 1635–1636. Była to najstarsza zachowana wizytacja parafii, z niej między innymi dowiadujemy się o ówczesnym proboszczu, Pawle Nierowińskim.

Wizytacja AAG. Wiz. 8 była również wizytacją archidiakańską, przeprowadzoną przez ks. Andrzeja Pruskiego, archidiacona kapituły kolegiaty uniejowskiej w roku 1683, z niej dowiadujemy się o tym, że w roku 1641 ks. Jacek Jurzyński, administrator generalny, zatwierdził w parafii Dobra Bractwo Różańcowe.

Interesująca nas kolejna wizytacja posiada sygnaturę AAG. Wiz. 9. Była to wizytacja generalna przeprowadzona przez Aleksandra Proszewskiego, archidiacona uniejowskiego, w latach 1711–1712. Z niej dowiadujemy się, że w roku 1610 oficjał uniejowski Stanisław Jandeki konsekrował kościół pod wezwaniem św. Wojciecha.

Również wizytacją generalną była kolejna z interesujących nas, o sygnaturze AAG. Wiz. 13. W latach 1728–1729 przeprowadził ją ks. Maciej Chelmicki, dziekan kapituły kolegiackiej kaliskiej. Z niej dowiadujemy się, że w tamtym czasie odpusty odbywały się w święto Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Rocha.

Wizytacją dziekańską nadzwyczajną była ta z lat 1759–1760, przeprowadzona przez dziekana warckiego ks. Ignacego Bogusławskiego. Oznaczono ją sygnaturą: AAG. Wiz. 49. Dowiadujemy się z niej o zapisie na kościół św. Jana Chrzciciela, dokonany przez Jana Półciennika Gruszczyńskiego, mieszczanina zamysłowskiego, w roku 1625.

Następna wizytacja została dokonana przez ks. Franciszka Ksawerego Grochowalskiego, archidiacona uniejowskiego i oficjała wolborskiego, w latach 1761–1763. Była to wizytacja generalna, a oznaczono ją sygnaturą: AAG. Wiz. 59. Dowiadujemy się z niej, że Dobra były miastem dziedzicznym chorążego sieradzkiego Aleksandra Mączyńskiego.

Kolejna wizytacja generalna została przeprowadzona w roku 1779 i oznaczono ją sygnaturą: AAG. Wiz. 72. Była też pierwszą wizytacją w całości opisaną w języku polskim. Przeprowadził ją ks. Franciszek Ksawery Grochowalski, archidiacon kolegiaty uniejowskiej. Dowiadujemy się z niej, że Żydzi mieszkają w mieście już ponad 150 lat.

W roku 1791 odbyła się kolejna wizytacja generalna, którą przeprowadził ks. Celestyn Cielecki, kanonik płocki. Została ona oznaczona sygnaturą: AAG. Wiz. 89. Mamy w niej zrobiony tabelaryczny wykaz mieszkających na terenie parafii: katolików, dysydentów i żydów.

Następny dokument nie był wprost wizytacją, a zestawem odpowiedzi na pytania przysłane przez rząd pruski. Tytuł został nadany w roku 1975, nosi sygnaturę: AAG. Wiz. 113. Określał on sytuację z roku 1802, a protokół sporządzony został przez dziekana, ks. Dominika Warckiego. Zapisał on, że kościół w Dobrej fundowany był przez Krzyżaków, co jednak trudno brać poważnie. Jedyne można przyjąć tę informację jako wskazówkę, że wcześniej istniejący został zniszczony przez tychże, a wówczas istniejący został wybudowany po tym czasie. Niestety, tej wiadomości nic innego nie potwierdza.

Wizytacja z roku 1811 została dokonana przez ks. Stanisława Kostkę Podbowicza, będącego surogatem konsystorza w Kaliszu, i była wizytacją generalną. Nosi sygnaturę: AAG. Wiz. 137 i była ostatnią wizytacją gnieźnieńską w tej parafii. Proboszczem w Dobrej był wówczas ks. Stefan Rychlewski.

3.2. Akta kujawsko-kaliskie

Z kolejnego etapu dziejów diecezji, czyli diecezji kujawsko-kaliskiej, mamy trzy wizytacje: ABKKal. Wiz. 12; ABKKal. Wiz. 17; ABKKal. Wiz. 18. Ponadto w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku znajdują się akta parafii Dobra (dział parafialny) – zbiór dokumentów oznaczonych sygnaturą: A. par. Dobra 1, w którym znajdują się akta z tego okresu.

Akta wizytacji pierwszej, o sygnaturze: Wiz. 12, to dokumentacja wizytacji dziekańskiej przeprowadzonej przez dziekana uniejowskiego Bartłomieja Saganowskiego w 1826 r. Materiały dotyczące sprawozdania wizytacyjnego parafii Dobra (datowana: 18 III 1825 r.) znajdują się także w aktach parafii Dobra (A. par. Dobra 1). Możemy się z nich dowiedzieć, jakie prace w parafii wykonał ks. Jan Kühn.

Kolejna wizytacja odbyta została w dniu 6 VI 1838 r., posiada sygnaturę: ABKKal. Wiz. 17. Dowiadujemy się z niej, że proboszcz w tym czasie budował nową plebanię, gdyż poprzednia uległa spaleni w dniu 13 IV 1836 r.

Ostatnia z tej serii wizytacja odbyła się w roku 1888 i dotyczyła moralności kapłańskiej. Na jej podstawie wiemy, że w tym roku pracowali w parafii: proboszcz ks. Leon Michalski i tymczasowy wikariusz ks. Antoni Keller. Wizytacja została oznaczona sygnaturą: ABKKal. Wiz. 18.

Dla dziejów parafii w Dobrej ważnym elementem jest również zbiór dokumentów znajdujących się w zespole parafii Dobra, a oznaczony sygnaturą: A. par. Dobra 1. Zawiera on cały szereg dokumentów sa-

moistnych, powkładanych w teczkę, które nie zostały ułożone w sposób chronologiczny ani tematyczny. Zebrane dokumenty dotyczą okresu od 1816 do 1902 r. Zawierają protokoły wizytacji parafii, protokoły zdawczo-odbiorcze, korespondencje. Ich wykaz został podany w przypisie²⁷.

3.3. Akta włocławskie

Wreszcie dla diecezji włocławskiej pomocne były akta znajdujące się w jednostce o sygnaturze: AKDWł par. 52. Zawiera ona dokumenty z lat 1920–1938. W większości była to korespondencja między parafią a władzami diecezjalnymi.

²⁷ W wykazie tym, ułożonym chronologicznie, uwzględniono tylko najważniejsze dokumenty przydatne dla pisania monografii tej parafii:

- Wykaz dochodów tak w gotowym ziarnie zbóż jako i w pieniądzach do kościoła parafialnego dobrskiego na rok 1816 należących przygotowane przez ks. Stefana Rychlewskiego;
- Protokół przekazania parafii przez ks. Stefana Rychlewskiego ks. Janowi Kühnowi w dniu 9 I 1817;
- ABKKal. Wiz. 12 z roku 1825;
- Wizytacja dziekańska kościoła parafialnego w miasteczku Dobra w dniu 28 X 1835;
- Działo się w Dobrej dnia 20 XII 1842;
- Spis inwentarza kościoła parafialnego miasta Dobry, dekanatu uniejowskiego, okręgu wartskiego, powiatu kaliskiego wykonany w roku 1843;
- Akta sprawdzenia fundi instructi, czyli inwentarza kościoła i beneficjum proboszcza w Dobrej, przy odebraniu owego od ks. Pawła Pierczyńskiego byłego od śmierci ks. Jana Kühna komendarzem, a od śmierci czyli tradycji ks. Jana Gorczyckiego komendarzowi kościoła dobrskiego, działo się 22/11 I 1844;
- List Biskupa Kujawsko-Kaliskiego do Konsystorza Jeneralnego Kaliskiego z dnia 21 XI 1860;
- Sprawozdanie z przekazania parafii w Dobrej w dniu 13 XII 1860. Dokument nr 2;
- Pismo Rządu Gubernialnego Warszawskiego Wydziału Administracji Sekcja Wyznań i Oświecenia w Warszawie do Naczelnika Powiatu Kaliskiego z dnia 23 VII/4 VIII 1862;
- Tradycja probostwa dobrskiego dla ks. Kozłowskiego z dnia 26 IX 1862;
- Pismo Biskupa Kujawsko-Kaliskiego do ks. Kozłowskiego proboszcza w Dobrej z 30 X 1865;
- List proboszcza Dobrej do Dziekana tureckiego z 17 II/1 III 1869;
- Pismo Administratora Diecezji Kujawsko-Kaliskiej do Dziekana tureckiego z 15 III 1869;
- List Ludwika Kozłowskiego do Dziekana z dnia 18 X 1885;
- List proboszcza z Dobrej do Dziekana tureckiego z dnia 19 X 1885;
- List Biskupa Kujawsko-Kaliskiego do Dziekana tureckiego z dnia 17 XII 1886;
- List Kancelarii Biskupa Kujawsko-Kaliskiego z 13 V 1887 do prałata Orzechowskiego Dziekana dekanatu tureckiego;
- Spis inwentarza kościoła i probostwa w osadzie Dobra sporządzonego na imię ks. Leona Michalskiego dnia 31 XIII/12 I 1886/7;
- List kancelarii Biskupa Kujawsko-Kaliskiego z 13 V 1887 do prałata Orzechowskiego dziekana Dekanatu tureckiego;
- List Dziekana tureckiego z dnia 25 XII 1887 do biskupa;
- List Kancelarii Biskupa Kujawsko-Kaliskiego do Dziekana tureckiego z 27 I 1888;
- Spotkanie Dziekana z arcybactwem różańcowym w dniu 24 II/8 III 1899;
- List Administratora parafii Dobra do Dziekana dekanatu tureckiego z 19 XII 1890;
- Pismo Konsystorza Generalnego Włocławskiego do Dziekana dekanatu tureckiego z 16 II 1892;
- Pismo Konsystorza Generalnego Włocławskiego do Dziekana dekanatu tureckiego z 12 II 1893;
- Pismo Biskupa Kujawsko-Kaliskiego do Dziekana dekanatu w Turku z 23 VI 1893;
- Akta rocznej wizytacji kościoła i parafii w Dobrej z 1902.

3.4. Uwaga

Dla czasów powojennych najczęściej autorzy korzystają z archiwaliów znajdujących się w archiwach parafialnych, ale to już materiał na inny artykuł.

* * *

W niniejszym artykule, podzielonym na trzy części, w pierwszej autor przypomniał dzieje diecezji włocławskiej, aby w ten sposób uchwycić dwie sprawy. Pierwsza to etapy jej funkcjonowania, a na ich podstawie stwierdzenie, z jakiego okresu jej istnienia potrzebne będą materiały źródłowe. Drugim elementem było natomiast zarysowanie obszaru, którego dotyczą owe źródła.

W drugim punkcie pokazano te źródła znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Należą do nich: wizytacje gnieźnieńskie – dla okresu do roku 1818, wizytacje biskupów kujawsko-kaliskich i akta parafialne – dla okresu 1818–1925, i akta kurii diecezjalnej dla okresu międzywojennego.

Wiadomości wyżej poznane w trzecim punkcie odniesiono do parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej. Istotne dla poszczególnych okresów tej parafii są następujące materiały:

1. Z okresu przynależności do archidiecezji gnieźnieńskiej: z akt wizytacji gnieźnieńskich, 11 jednostek, o sygnaturach: AAG. Wiz. 5; AAG. Wiz. 8; AAG. Wiz. 9; AAG. Wiz. 13; AAG. Wiz. 49; AAG. Wiz. 59; AAG. Wiz. 72; AAG. Wiz. 89; AAG. Wiz. 113; AAG. Wiz. 117; AAG. Wiz. 137.

2. Z okresu przynależności do diecezji kujawsko-kaliskiej: z akt wizytacyjnych biskupów kujawsko-kaliskich, trzy jednostki, o sygnaturach: ABKKal. Wiz.12; ABKKal. Wiz. 17; ABKKal. Wiz. 18; z akt parafialnych dokumenty zgromadzone w jednostce o sygnaturze: A. par. Dobra 1.

3. Z okresu przynależności do diecezji włocławskiej: akta kurii diecezjalnej o sygnaturze: AKDWł par. 52.